

Geschiedenis van Heerewaarden

Het kleine dorp Heerewaarden is een dorp in Gelderland en ligt op een unieke locatie: op een smalle strook land tussen de Waal en de Maas. Het is gebouwd op een terp. Beide rivieren kunnen elkaar hier bijna aanraken. Met zoveel water in de buurt is het geen wonder dat Heerewaarden van oudsher een vissersdorp is. Vroeger leefden hier 'de Moasmeerminnen', die zingend op een rots de vissers verleidden zodat hun schepen te pletter sloegen.

In de Tachtigjarige Oorlog werd de strategische ligging van Heerewaarden erkend door Prins Maurits, die er twee forten liet bouwen: De Voorn en (oud) Fort St. Andries. In dat laatste fort heeft hij ook echt gewoond. Tegenwoordig zijn deze twee forten vooral vanuit de lucht te herkennen in het landschap. In de geschiedenis van Heerewaarden heeft de kerk van oudsher een belangrijke rol gespeeld. Nadat Otto III van het Duitse rijk Heerewaarden aan bisschop en benedictijner monnik Notgerus van Luik had gegeven, werd waarschijnlijk op bevel van deze ondernemende en creatieve kerkvorst al vóór 1200 de eerste kerk in Heerewaarden gesticht. Dank zij de bloeiperiode van de stad, waardoor Heerewaarden zich kon meten aan Tiel, Zaltbommel en Den Bosch, werd deze eerste kerk-met als teken van welvaart twee torens-al gebouwd vóór 1200. Deze had volgens sommigen kenmerken van de Ottoonse architectuur, die invloeden onderging van de Karolingische en Byzantijnse stijl. Anderen denken aan een Romaanse kerk.

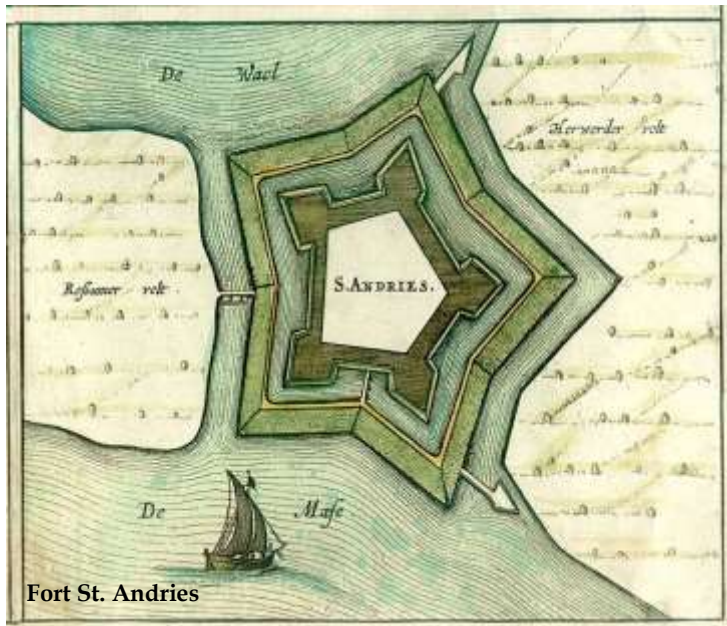
De blokkade van Bommel in 1574. Rechts boven de twee torens. Het zuiden is boven en het noorden onder.

Op 20 november 1520 reisde de Duitse schilder en tekenaar **Albrecht Dürer** over de Waal. Hij overnachtte in Heerewaarden, 'da die zween thurn stahn' zo schreef hij in zijn dagboek. Met de twee torens werden de kerktorens bedoeld. Het kleine Heerewaarden had een grootse kerk die herinnerde aan gloriejke jaren. De kerk werd in 1600 vernietigd tijdens gevechten om het nabij gelegen fort Sint Andries. De herinnering eraan bleef echter levend en in 1738 werd de kerk met twee torens afgebeeld op een koperen gildeplaat van het vissersgilde in het dorp onder de schutse van Sint Pieter. Dürer trok in 1520 verder naar Zaltbommel, waar storm de verdere reis over water, naar 's-Hertogenbosch, verhinderde. Hij huurde toen boerenpaarden om over land zijn tocht te vervolgen.

Dat deze kerk twee torens had weten we door een bezoek van de beroemde schilder Albrecht Dürer aan Heerewaarden in 1520. Ook op het schilderij De blokkade van Bommel van 1574 in het stadkasteel in Zaltbommel zijn duidelijk de twee torens te zien van 'Herwaerden'.

Zelfportret van Albrecht Dürer

In mei 1599 staken de Spanjaarden met een leger van naar schatting zeventuizend man bij Alem de Maas over; Bommel werd belegerd en in Heerewaarden werd de kerk met twee torens verwoest. De strijd was heftig tussen de Spanjaarden en de Staatsen. De Spanjaarden vochten onder Mendoza vanuit het **fort Sint Andries** en de Staatsen onder prins Maurits vanuit het **fort Voorne**.

Het **fort Sint-Andries** is een voormalig militair fort, in de vorm van een vijfhoek, tussen Maas en Waal bij Heerewaarden. Het werd tijdens het Beleg van Zaltbommel (1599) in opdracht van Francesco de Mendoza gebouwd door Andreas, kardinaal van Oostenrijk. De Spanjaarden kozen juist deze plaats

omdat ze van hieruit een perfect uitzicht over het rivierengebied hadden. De bastions kregen de namen: Austria, Burgau, Saksen, Arragon en Velasco.

Binnen het fort werd een kapel gebouwd die werd gewijd aan de apostel Andreas, schutshoofd van het Bourgondisch kruis. De bouw van het fort ging gepaard met voortdurende aanvallen van Maurits van Oranje, die uiteindelijk een halve maan opwierp bij Heerewaarden op 4 juni 1599. De halve maan was amper gereed toen Mendoza 3000 ervaren soldaten stuurde om Maurits te verjagen. Deze vielen de halve maan zo fanatiek aan, dat ze bijna de overwinning behaalden.

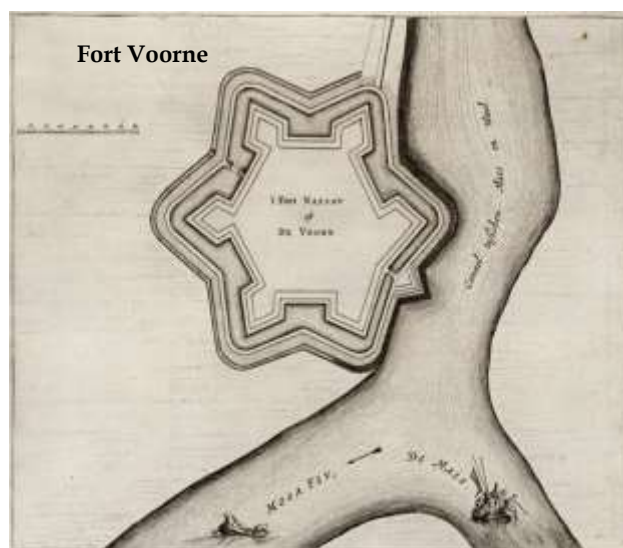
Doordat er tijdig versterkingen kwamen voor de Staatsen, wist Maurits de halve maan te behouden en de Spanjaarden terug te slaan.

De schermutselingen bleven de maanden daarna aanhouden en door deze patstelling plunderden zowel Spaanse als Staatse troepen tussentijds het Brabantse land, waar de bevolking veel onder te lijden had.

Tijdens de moeizame overgang van katholicisme naar protestantisme werd de tweede kerk gebouwd in 1608. Omstreeks 1600 was te Heerewaarden en St. Andries Jan Aertsen Wonder pastoor. Met het grootste deel van zijn parochianen is hij in de eerste jaren van de 17de eeuw tot de gereformeerde religie overgegaan. Vanaf welke datum deze (ex)pastoor benoemd is, is niet duidelijk. In Tussen de Voorn en Loevestein (1971) staat: "Is er in 1579 sprake van de "minister" van "Herwarden", op de vergadering van 22 mei 1582 heet hij Aert Jansz, minister tot Herwarden". Hij is afwezig. Zijn grafsteen is nog te vinden in Heerewaarden". Tot 1615 was hij predikant. Hij stierf in 1620. De eerste

predikanten was geen lange ambtsperiode beschoren. Van 1616 tot 1618 heeft Heerewaarden geen predikant gehad. Bontebal werd pas in 1618 aangesteld, maar vertrok al in oktober van hetzelfde jaar. Holdermant, de vierde predikant, aangesteld in 1619, klaagde over een steekpartij, een dreiging met een mes, mishandeling van zijn zwangere vrouw en beschieting. Geen wonder dat hij zijn beklag maakte en snel daarna vertrok. Weer bleef het dorp zonder predikant. Remigius, vanaf 1622 aanwezig, kon het beter vinden met zijn kudde en bleef tot zijn dood in 1639 in Heerewaarden. Van 1702-1721 diende de kerk ook als vergaderplaats voor de dorpsvergadering van schout en schepenen. In de 17e en 18e

eeuw was er een constante bezetting van fort Sint Andries. De kosten kwamen deels voor rekening van het dorp. Als de troepenmacht te groot werd, moesten de soldaten soms in de kerk overnachten.

De Rivier vissers

Zoals al eerder vermeld was Heerewaarden, met zoveel water in de buurt, van oudsher een vissersdorp. Een belangrijk deel van de bevolking in Heerewaarden was werkzaam in de riviervisserij. Er werd vooral gevestigd op trekvis als elft, zalm en fint. Deze trekvisse leven in het zoute water, maar als ze gaan paaieren trekken ze ver de rivieren op met zoet, zuurstofrijk water.

Door overbevissing verdwenen als eerste de elft en de zalm; een deel van de vissers stapte toen over op de paling en een ander deel op de fint, welke het nog vol hield tot de jaren veertig van de vorige eeuw. Halverwege de jaren dertig werden er van de fint nog rond een miljoen stuks aangevoerd, enkele jaren later was het ook met deze vis gedaan: te veel vissers hadden zich gestort op deze vis soort. Halverwege de jaren vijftig werden door de toegenomen vervuiling van het rivierwater de vangsten steeds minder. Ook de steeds snellere scheepvaart veroorzaakte veel schade aan de netten, waardoor de vissers in de winter veel tijd kwijt waren aan reparaties. Een enkeling hield het nog vol tot halverwege de jaren zestig; uiteindelijk verdween als eerste de zalm en de elft, gevolgd door de fint, de paling en ten slotte de riviervisser zelf. Was het visrecht in de omgeving van Heerewaarden van oudsher het recht van een ieder, de vissers uit Heerewaarden regelden dit onderling en waren dan ook lid van het vissersgilde.

In 1815 werden de eerste visrechten publiek verpacht. In de herberg van Gradus Kusters heerste een ongewone drukte en de vissers waren op verrassingen voorbereid. Er verschenen personen die nog nooit gevestigd hadden, zoals Wilhelmus Croes, de secretaris van Lithoyen. Hij pacht voor 42 gulden het hele viswater langs de Brabantse Maasoever.

Als borg stelt hij **Mathijs van Ingen**, visser te Lith (mogelijk betreft dit **Mathias van Ingen** geboren te Lith op 1 maart 1794). Door **Mathijs van Ingen** bij het financiële risico te betrekken, verzekerde Croes zich van een optimale vangst.

Nadat het vissersgilde van Heerewaarden een nieuw reglement voor de verpachting hadden opgesteld, vond op 1 maart 1871 ten huize van peter van Maanen, kastelein, een bijeenkomst plaats van 13 vissers. Van hen behoorden maar een stuk of negen tot de eigenlijke vissersbevolking van Heerewaarden.

Van deze negen was maar een enkele visser kapitaalkrchtig genoeg om het tientallen jaren betwiste viswater tussen Heerewaarden en Varik te pachten. Johannes Biesters kreeg de pacht voor 6 jaar en moest per jaar "600 en ene gulden" betalen. De enige beroepsvisser die naast Biesters een behoorlijk stuk viswater voor zijn rekening nam, was **Gerrit van Ingen**, visser uit Lith. Hij betaalde 115 gulden voor de pacht op de Maas (mogelijk betreft dit **Gerardus van Ingen** geboren te Lith op 6 april 1796).

De handschoen met de twee duimen.

Het vissen was in Heerewaarden een mannentaak. De vrouwen hielden zich vooral bezig met het huishouden en de kinderen. Een van de bezigheden van de Heerewaardense vrouwen was het breien van wanten. De vissers droegen tijdens het vissen wollen wanten met aan twee kanten een duim, waardoor het gemakkelijker werd om deze met ijskoude handen aan te trekken. De wanten die de vissers droegen waren van groot belang. Zonder deze zouden hun handen onderkoeld en gevoelloos raken.

De vissers konden zo verwondingen oplopen zonder het te voelen, wat erg gevaarlijk was tijdens het werken.

Als men de vrouwen zag breien, zou men denken dat de wanten voor reuzen waren gedacht. De wanten konden wel anderhalve meter lang worden. Als het breiwerk gereed was werden de wanten meermaals in kokend water gewassen waardoor de wol ging krimpen en vervilten. Uiteindelijk bleef een "normaal formaat" handschoen over die waterdicht was.

